

הסוגיא השלושים ושש – 'הסבה' (מג ע"א)

הסבו – אחד מברך.

1. אמר רב: לא שנו אלא פת דבעי הסבה, אבל יין לא בעי הסבה. א. מחלוקת רב ורבי יוחנן, מובאת בשני לשונות
2. ורבי יוחנן אמר: אפילו יין נמי בעי הסבה.
3. איכא דאמרי, אמר רב: לא שנו אלא פת – דמהניא ליה הסבה, אבל יין – לא מהניא ליה הסבה.
4. ורבי יוחנן אמר: אפילו יין נמי מהניא ליה הסבה.
5. מיתבי: כיצד סדר הסבה? אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלין ועל גבי קתדראות עד שיכנסו כולם. הביאו להם מים כל אחד ואחד נוטל ידו אחת, בא להם יין – כל אחד ואחד מברך לעצמו; עלו והסבו ובא להם מים, אף על פי שכל אחד ואחד נטל ידו אחת – חוזר ונוטל שתי ידיו. בא להם יין, אף על פי שכל אחד ואחד ברך לעצמו – אחד מברך לכולם. ב. קשיא מברייטא על דברי רב לפי הלשון הראשון, ותירוץ
6. להאיך לישנא דאמר רב: לא שנו אלא פת דבעי הסבה, אבל יין לא בעי הסבה – קשיא רישא!
7. שאני אורחין דדעתיהו למיעקר.
8. ולהאיך לישנא דאמר רב: לא שנו אלא פת דמהניא ליה הסבה, אבל יין לא מהניא ליה הסבה – קשיא סיפא! ג. קשיא מברייטא על דברי רב לפי הלשון השני, ותירוץ
9. שאני התם, דמגו דקא מהניא ליה הסבה לפת, מהניא ליה הסבה ליין.

מסורת התלמוד

[3] אמר רב... יין לא מהניא ליה הסבה. השוו ירושלמי ברכות ו, ו, י ע"ד ("אמר רבי אמי זאת אומרת שנחלקין בפירות"); בבלי פסחים ק ע"ב ("אמר רב: ידי יין לא יצאו"). [4] ורבי יוחנן אמר: אפילו יין נמי מהניא לה הסבה. השוו בבלי פסחים קא ע"א ("ורבי יוחנן אמר: אף ידי יין נמי יצאו"). [5] כיצד סדר... אחד מברך לכולם. תוספתא ברכות ד ח; ירושלמי ברכות ו, ו, י ע"ד.

רש"י

הביאו להם מים כך היו רגילים. נוטל ידו אחת לקבל בה כוס ששותה לפני המזון. עלו על המטות והסבו. חוזר ונוטל שתי ידיו שצריך לאכול בשתייהן. אף על פי שכל אחד ואחד ברך לעצמו צריכין עוד ברכה, שאין ברכה ראשונה פוטרתו, שאין הראשון קרוי שלפני המזון, שאינו במקום סעודה, והאי בתרא הוא יין שלפני המזון. אחד מברך לכולן דכיון דהסבו הוקבעו. קשיא רישא דקתני: כל אחד ואחד מברך לעצמו. שאני אורחין דדעתייהו למיעקר סופן למיעקר ולעלות ולהסב במקום אחר, שאין זה מקום המסיבה, אלא כאן ישבו עד שיתכנסו כל הקרואים, ודרך בעלי בתים עשירים היה לזמן לסעודתם אורחים עניים, להכי קרי להו אורחים, והא דאמר רב: יין לא בעי הסבה אלא ישיבה בעלמא שלא בשעת סעודה קאמר, או בשעת סעודה ובמקום סעודה.

מהלך הסוגיא ותולדותיה

משנה ברכות ו' היו עוסקת בסדר הסעודה: משנה ה' פותחת בדיון בברכות שעל היין והפרפראות שלפני המזון, ועוברת לדון בברכת הפת, שהיא הברכה על המזון – הסעודה – עצמו. וזה לשון המשנה (כשהלכותיה ממוספרות לצורך הדיון דלהלן):

1. ברך על היין שלפני המזון – פטר את היין שלאחר המזון.
 2. ברך על הפרפרת שלפני המזון – פטר את הפרפרת שלאחר המזון.
 3. ברך על הפת – פטר את הפרפרת, על הפרפרת – לא פטר את הפת; בית שמאי אומרים: אף לא מעשה קדרה.
- המשנה שלאחריה, ברכות ו' ו', פותחת בהלכה כללית (וממוספרת בהמשך להלכות שבמשנה ה'):
4. היו יושבין – כל אחד מברך לעצמו, הסבו – אחד מברך לכולן, ועוברת לדון בברכה על היין שבתוך המזון ועל ברכות שלאחר המזון:

5. בא להם יין בתוך המזון – כל אחד ואחד מברך לעצמו. אחר המזון – אחד מברך לכולם, והוא אומר על המוגמר, ואף על פי שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה.

הסוגיא שלנו עוסקת בהלכה 4, ההלכה הכללית שבראש משנה ברכות ו' ה': "היו יושבין – כל אחד מברך לעצמו, הסבו – אחד מברך לכולם".¹ האם המשפט הזה מוסב רק על ההלכה הסמוכה לפניה, "ברך על הפת – פטר את הפרפרת" (הלכה 3), או גם על ההלכה שלפני הלכה זו, "ברך על היין שלפני המזון – פטר את היין שלאחר המזון" (הלכה 2)?

מצד אחד, ישיבה או הסבה מאפיינת את הסעודה עצמה, "המזון", ולכן סביר להניח שהמשפט המבחין בין ישיבה להסבה מתייחס לברכת הפת שבה נפתחת הסעודה. מצד שני, המשך משנה ו' (הלכה 5) עוסק בבירור בשאלת הוצאת אחרים ידי חובה בברכה על היין שבתוך המזון ולאחר² המזון, ומפתיע אפוא שהמשנה לא התייחסה לשאלה זו גם בקשר ליין שלפני המזון, מה שמצביע על האפשרות השנייה, שההלכה שבראש משנה ו' מוסבת על משנה ה' בכלל: אם הסבו, אחד מברך לכולם בין בברכת היין ובין בברכת הפת, ומן הסתם גם כשהסבו לאכול פרפראות ללא פת.

האמורא רב הסב את ההלכה "היו יושבין כל אחד מברך לעצמו; הסבו אחד מברך לכולן" על הפת בלבד, ולא על היין. דבריו נשתמרו בלשון "לא שנו אלא פת, אבל יין לא", ודורות מאוחרים נחלקו ביניהם בדיון היין שלפני המזון אליבא דרב: לפי לשון אחד, "יין לא בעי הסבה", ואחד מוציא את כולם בברכת היין אף כשלא הסבו [1]. לפי הלשון השני, "יין לא מהניא ליה הסבה", וכל אחד צריך לברך לעצמו אפילו אם הסבו [3]. לעומת שתי האפשרויות הללו, האמורא רבי יוחנן סבר שההלכה המבחינה בין ישיבה להסבה מוסבת על פת ויין כאחד: כשם שאחד יכול להוציא את הרבים ידי חובה בברכת "המוציא", כך גם בברכת היין [4], וכשם שכדי להוציא את הרבים ידי חובה בברכת "המוציא" לא די בישיבה משותפת לאכול אלא יש צורך בהסבה, כך גם ביין: רק אם הסבו אחד יכול להוציא את הרבים ידי חובה בברכת "בורא פרי הגפן" [2].³

1 הרשב"א בחידושו לברכות מב ע"ב, ד"ה מתני' היו יושבין, מתקשה להבין כיצד ייתכן שהכללים "שומע כעונה" (בבלי סוכה לח ע"ב) ו"אחד המברך ואחד העונה אמון" (בבלי ברכות נג ע"ב) אינם תקפים במקרים שבהם "כל אחד מברך לעצמו". אך כפי שהעירו רבים (ראו ציונים במהד' י' ברונר, חידושי הרשב"א ברכות [לעיל, סוגיא לה הערה 11], עמ' רעט-רפ, הערה 421), הדרישה להסבה כדי להוציא ידי חובה בברכות הנהנין דומה לדרישה לזימון כדי להוציא ידי חובה בברכת המזון והדרישה לעשרה כדי להוציא ידי חובה בתפילת העמידה – אלו מגבלות שהטילו חכמים על הכלל "שומע כעונה".

2 כך לפי הפרשנות המקובלת להלכה 5, ש"אחר המזון" פירושו "בא להם יין אחר המזון", כהמשך ל"בא להם יין בתוך המזון" הסמוך לפניו. אך ראו להלן, מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה": פירושי רב ורבי יוחנן למשנה ברכות ו' ה-ו' ומדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה": הברייתא 'כיצד סדר' ומשנתנו.

3 בהלכות הסמוכות לפני ההלכה "ישבו – כל אחד מברך לעצמו, הסבו – אחד מברך לכולם" מוזכרת גם ברכה שלישית, הברכה על הפרפראות שלפני המזון ובתוך המזון (הלכות 2 ו-3 במשנה, בהתאמה). אם רבי יוחנן מסב את ההלכה כללית על הפת והיין, מן הראוי היה שדין זה יהיה תקף גם לגבי הפרפראות שלפני המזון ובתוך המזון – וכך פוסק הרשב"א בחידושו לברכות מג ע"א, ד"ה איכא דאמרי, בין היתר על פי הסיפור של בר קפרא ותלמידיו לעיל לט ע"א (סוגיא יט, "שלקות", [21]). אך

על הפרשנות של רב שלפיה ההלכה "היו יושבין כל אחד מברך לעצמו, הסבו אחד מברך לכולן" מתייחסת לפת בלבד מקשים מן הברייתא "כיצד סדר הסבה", המבחינה בבירור גם ביין בין ישיבה להסבה. לפי ברייתא זו נהגו לשתות יין לפני המזון בישיבה, ואז כל אחד בירך לעצמו, ונהגו לשתות יין שוב עם הסבתם לאכול, ואז אחד בירך לכולם [5]. מברייתא זו מקשה בעל הגמרא על דברי רב הן לפי הלשון הראשון הן לפי הלשון השני, ומתריך [6-9].

תחילה מקשה בעל הגמרא על הלשון הראשון: אם נפרש שלדעת רב יין אינו צריך הסבה כדי שאחד יברך לכולם, בהתאם ללשון הראשון, קשה להבין מדוע כל אחד מברך לעצמו ביין שלפני המזון [6]. בעל הגמרא מתריך קושיא זו כך: אמנם לפי הלשון הראשון אין צורך בהסבה כדי שאחד יוציא את הרבים ידי חובה בברכת "בורא פרי הגפן", אבל רב לא התכוון לסעודה רבת-אורחים, עם "קבלת פנים" ולאחריה הסבה לסעודה פורמלית, כפי שמתואר בברייתא, אלא לבעל בית בתוך ביתו. בארוחה משפחתית, אף אם שותים יין לפני הסעודה בישיבה, כולם מסבים אחר כך לסעודה באותו מקום, וניתן לראות בשתייה שלפני הסעודה חלק מן הסעודה אף אם היא עצמה איננה בהסבה. לעומת זאת, הברייתא עוסקת בסעודה חגיגית שבה השתייה שלפני המזון וההסבה מתרחשים בשני אולמות שונים. במקרה זה אין שתייה ה"קוקטיל" בקבלת הפנים נחשבת לחלק מן הסעודה, ואין לראות בהסבה שלאחר מכן המשך של אותה סעודה.⁴ לכן נדרשת הסבה בשעת השתייה כדי שאחד יוציא את הרבים ידי חובתם ביין שלפני המזון [7].

לאחר מכן מקשה בעל הגמרא מן הברייתא על הלשון השני: אם נפרש בהתאם ללשון השני, שלדעת רב כל אחד צריך לברך לעצמו על היין בין יושבין ובין מסובין, קשה להבין מדוע שני בברייתא שאחד מוציא את כולם לאחר שהסבו [8]. בעל הגמרא מסביר שכשרב אמר שרק בברכת "המוציא" ניתן להוציא את הרבים ידי חובה בברכה, ולא בברכת היין, הוא התכוון לברכה על היין כשהסבו לשם שתייה בלבד. אך כשהסבו לסעודה, הסבה מאפשרת הוצאת אחרים ידי חובה לא רק בברכת "המוציא" אלא גם בברכה על היין הצמודה לברכת "המוציא". היין "קובע ברכה לעצמו", והוא הדבר היחיד המוגש עם הפת שאינו נחשב טפל לפת. לכן כשמסבים לסעודה מברכים שתי ברכות, "המוציא" ו"בורא פרי הגפן". כשם שהסבה מועילה לברכת "המוציא", כך היא מועילה לברכת "בורא פרי הגפן" [9].

איזה לשון מתוך השניים משקף את העמדה המקורית של רב? ואיזו עמדה, זו של רב או זו של רבי יוחנן, משקפת את פשוטה של משנתנו, "ישבו, כל אחד מברך לעצמו. הסבו, אחד מברך לכולם"? בדברינו להלן נכריע לטובת הלשון השני בדברי רב, הן כפרשנות המקורית לדברי רב והן כפרשנות הקרובה ביותר לפשוטה של משנתנו. זאת על סמך שיקולים הקשורים בניסוח המימרא של רב, ביחס שבין המימרות לחומר התנאי שבמשנה ובתוספתא ובסבירות ההלכתית הכללית של העמדות המשתקפות בדברי רבי יוחנן ובשני הלשונות בדברי רב.

מן המקבילה בירושלמי ברכות ו ב, י ע"ב-ע"ג לסיפור זה מוכח שהתלמיד שברך לא בירך כדי להוציא את האחרים ידי חובה, והדין ביניהם נסב על איזה תבשיל מברכים, כשכל אחד יברך לעצמו ("נברך על..."). ראו הדין בסוגיא יט, "שלקות", עיוני הפירוש לפיסקאות [21-22].

אף הרא"ה והריטב"א נזקקו לשאלה זו. הרא"ה בחידושו לברכות מב ע"ב, ד"ה מתני', ובעקבותיו הריטב"א בחידושו שם, ד"ה הסבו, סבורים שבהיעדר פת אחד מברך לכולם גם על הפרפראות, ולא נחלקו רב ורבי יוחנן אלא לגבי יין ושאר משקים – ופת הנה דוגמה לאוכל ויין דוגמה למשקה. הרמב"ם, הלכות ברכות א יב, פסק לעומת זאת שבפרפראות אין צורך בהסבה כלל, ואחד מוציא את חברו ידי חובה אף ללא הסבה.

אך נראה יותר כדעת הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם שם שבפרפראות אין אפשרות להוציא את הרבים ידי חובתם כלל. רב ורבי יוחנן לא התייחסו למקרה של הסבה לפרפראות משום שלא נהגו להסב לאכילת פרפראות בלבד, וכשהסבו לסעודה בירכו על הפת ופטרו את הפרפראות. מכיוון שאין אוכלים פרפראות בקביעות יחד ובהסבה, לא יעלה על הדעת שאחד מוציא את הרבים ידי חובתם. זאת בניגוד לפרשנות של בעל חסדי דוד לתוספתא ברכות ד ח, המקבילה לברייתא "כיצד סדר" המובאת בסוגיא שלנו, פיסקא [5], שבעקבותיה הלכו ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, חלק א, זרעים (לעיל, סוגיא ב הערה 3), עמ' 62, וש"י פרידמן, תוספתא עתיקתא, רמת גן תשס"ג, עמ' 424. לשיטתם, נהגו לאכול פרפראות לפני המזון ב"קבלת הפנים" ושוב בסעודה עצמה לאחר הסבה, ורק לאחר שלוש פרפראות בצעו את הפת. אך כפי שיתברר להלן, מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: הברייתא "כיצד סדר" ומשנתנו", סביר יותר להניח שהפרפרת הראשונה שאכלו בהסבה היא פרפרת הפת, דהיינו בציעת הפת וכריכתה או טיבולה בלפתן.

השוו דברי רבי יהושע בן לוי בירושלמי ברכות ו ב, י ע"ג-ע"ד: "בשבע הבן היא מתניתא, הא בעל הבית בתוך ביתו לא", וראו לעיל, הדין בסוגיא לה, "ניזיל וניכול", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: הסבה וישיבה משותפת".

פירושי רב ורבי יוחנן למשנה ברכות ו ה-ו

לכאורה כבר מניסוח המימרא של רב מוכח כלשון השני דווקא. האוקימתא "לא שנו אלא פת, אבל יין לא" מתפרשת היטב כחומרא ביין לעומת ההלכה שבמשנה "הסבו, אחד מברך לכולם", המאפשרת הוצאת אחרים ידי חובתם בברכת "המוציא". ברם, ניתן לראות במחלוקת שבין הלשונות בפירוש דברי רב מחלוקת בעניין הפיסקא מן המשנה שעליה מוסבת מימרת רב. לפי הלשון הראשון, מימרת רב מוסבת על ההלכה שבמשנה: "ישבו, כל אחד מברך לעצמו". על כך אמר רב "לא שנו אלא פת, אבל יין לא", דהיינו: ביין, גם כשישבו אחד מברך לכולם; יין לא בעי הסבה. לפי הלשון השני, מימרת רב מוסבת על ההלכה "הסבו, אחד מברך לכולם". על כך אמר רב "לא שנו אלא פת, אבל יין לא", דהיינו: ביין גם אם הסבו כל אחד מברך לעצמו; יין לא מהניא ליה הסבה.⁵

מהמשך משנתנו מוכח לכאורה שלא כדברי רב לפי הלשון השני. כיצד ניתן לטעון ש"יין לא מהניא ליה הסבה", וכל אחד צריך לברך על היין לעצמו בכל מקרה, כשבפירוש שנינו בהמשך משנה ו "בא להם יין... אחר המזון, אחד מברך לכולם"? זאת ועוד: לפי ההסבר של בן זומא בתוספתא ברכות ד יב, ברייתא המובאת גם להלן בבבלי בסמוך (סוגיא לז, "יין בתוך המזון"),⁶ אף על היין שבתוך המזון מן הראוי שאחד יברך לכולם, אלא ש"אין בית הבליעה פנוי" לעניית "אמן", ולכן אין מפסיקים באמצע האכילה כדי שאחד יוציא את הרבים ידי חובתם בברכה. מכאן משתמע שאלמלא שיקול זה אפשר היה להוציא אחרים ידי חובה בברכת היין כמו בברכת "המוציא" כשהסבו. כיצד יכול רב לטעון שהסבה אינה מועילה ליין, ואין שום אפשרות שאחד יוציא את הרבים ידי חובתם בברכת היין, אפילו כשהסבו יחד?

"רב תנא הוא ופליג", ואפשר שהוא חולק על ההסבר של בן זומא לברכת היחיד על היין, וסובר שלשון משנתנו "בא להם יין בתוך המזון" לאו דווקא, והוא הדין לכל יין ולכל ברכות הנהנין פרט ל"המוציא", שאין אחד מוציא את הרבים ידי חובתם. לפי זה ייתכן שרב פירש את המשניות היו בפירקין באופן שונה במקצת מן המקובל, כדלהלן:

הפרשנות המקובלת (רבי יוחנן) למשנה	הפרשנות של רב למשנה לפי הלשון השני
[ה] ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון, ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלפני המזון. ברך על הפת – פטר את הפרפרת, על הפרפרת – לא פטר את הפת; בית שמאי אומרים: אף לא מעשה קדרה.	[ה] ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון, ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלפני המזון – וכל אחד מברך על אלו לעצמו.
לגבי הברכות הנ"ל – "בורא פרי הגפן" על היין שלפני מזון וברכת "המוציא",	ברך על הפת – פטר את הפרפרת, על הפרפרת – לא פטר את הפת; בית שמאי אומרים: אף לא מעשה קדרה.
[ו] היו יושבין – כל אחד מברך לעצמו, הסבו – אחד מברך לכולן.	[ו] היו יושבין – כל אחד מברך לעצמו, הסבו – אחד מברך לכולן.
בא להם יין בתוך המזון – הקובע ברכה לעצמו – כל אחד ואחד מברך לעצמו "בורא פרי הגפן", משום שאין בית הבליעה פנוי.	בא להם יין בתוך המזון – הקובע ברכה לעצמו – כל אחד ואחד מברך לעצמו "בורא פרי הגפן", כדין היין בכלל, אף על פי שיין זה בא בתוך הסעודה ובהסבה.
בא להם יין אחר המזון – אחד מברך "בורא פרי הגפן" לכולם, והוא אומר על המוגמר, ואף על פי שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה.	אחר המזון – אחד מברך ברכת המזון לכולם, והוא אומר על המוגמר, ואף על פי שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה.

5 והשוו מחלוקת והתלבטויות דומות בבבלי בלשון "איכא דמתני לה אהא" וכיוצא בו, וראו א' וייס, לחקר התלמוד (לעיל, סוגיא ל הערה 17), עמ' 279-401.

6 ראו הדין בסוגיא ההיא, מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה".

לפי הפרשנות המקובלת, המשנה מבחינה בין יין המוגש לפני המזון, יין המוגש בתוך המזון ויין המוגש לאחר המזון, ומכיוון שלגבי "יין בתוך המזון" שנינו מפורשות שכל אחד מברך לעצמו, ולגבי "[יין] אחר המזון" שנינו בפירוש שאחד מברך לכולם, מסתבר שההלכה "היו יושבין כל אחד מברך לעצמו, הסבו אחד מברך לכולן" מוסבת לא רק על ברכת הפת שלפניה, אלא גם על ברכת היין שלפני המזון שלפני פניה.

אך לפי הפרשנות של רב, הביטוי "אחר המזון" שבסיפא של משנה ו אינו מתייחס לברכה על היין שלאחר המזון, אלא לברכת המזון עצמה, ולפי זה אין במשנתנו הבחנה בין שלושה יינות – יין שלפני המזון, יין שבתוך המזון ויין שלאחר המזון – אלא דין אחד בעניין הברכה על היין שלפני המזון הפוטר את היין שלאחר המזון,⁷ ודין נוסף על היין שבתוך המזון שעליו כל אחד מברך לעצמו כשאר היינות.

לדברינו, אין מקום לתירוץ בעל הגמרא בפיסקא [9]: "מגו דמהניא לה הסבה לפת, מהניא לה הסבה לייין". אדרבה: לפירוש רב, הבבא במשנתנו "בא להם יין בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו" עוסקת מפורשות ביין שהוגש לאחר שהסבו לאכול פת ואחד בירך על הפת לכולם, ולמרות זאת כל אחד מברך לעצמו על היין הבא להם בתוך המזון – ולא רק משום שאין בית הבליעה פנוי, כדעת בן זומא, אלא משום שאין אפשרות להוציא אחרים ידי חובה בברכת היין: "יין לא מהניא ליה הסבה", אפילו לאחר שהסבו לאכול פת. לדעת רב, משנתנו חולקת על הברייתא "כיצד סדר", והלכה כמשנתנו.

כל זה לפי הלשון השני. אך לפי הלשון הראשון, רב סבור שאחד מוציא את הרבים ידי חובתם בברכות הנהנין ללא צורך בהסבה, והדרישה שיסבו כולם הוא דין מיוחד בבציעת הפת: כשם שבסוף הסעודה תיקנו חכמינו שאין אחד מוציא את האחרים ידי חובה אלא אם כן שלושה אכלו כאחד, כך קבעו שבתחילת הסעודה אין אחד בוצע את הפת לחברו או לחבריו אלא אם כן הסבו. לעומת זאת, שאר ברכות הנהנין דינן כברכות המצווה, ואחד מוציא את הרבים ידי חובתם ללא תנאי.

גם לפי לשון זה יש מחלוקת בפרשנות המשנה. אמנם נראה שבמקרה זה רב מסכים שהמשנה מבחינה בין שלושה יינות שונים, ושהדין בעניין היין שבתוך המזון מתפרש כבן זומא, שאין בית הבליעה פנוי. אף על פי כן נראה שנחלקו רב ורבי יוחנן במשמעותן של ההלכות בעניין יין שלפני המזון ויין שלאחר המזון:

הפרשנות המקובלת (רבי יוחנן) למשנה	הפרשנות של רב למשנה לפי הלשון הראשון
[ה] ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון, ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון. ברך על הפת – פטר את הפרפרת, על הפרפרת – לא פטר את הפת; בית שמאי אומרים: אף לא מעשה קדרה. לגבי כל הברכות הנ"ל – "בורא פרי הגפן" על היין שלפני מזון, הברכות על הפרפרות שלפני המזון, וברכת "המוציא",	[ה] ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון, ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון – ואין הקפדה בעניין זהות המברך, שכן ביין ובפרפרות אחד יכול להוציא את כולם וכל אחד יכול גם לברך לעצמו.
	ברך על הפת – פטר את הפרפרת, על הפרפרת – לא פטר את הפת; בית שמאי אומרים: אף לא מעשה קדרה. ובברכה זו על הפת דווקא,
[ו] היו יושבין – כל אחד מברך לעצמו, הסבו – אחד מברך לכולן.	[ו] היו יושבין – כל אחד מברך לעצמו, הסבו – אחד מברך לכולן.

7 ראו לעיל, הדיון בסוגיא לג, "יין שלפני המזון", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: קביעת סעודה על היין"; ולהלן בסמוך, מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: הברייתא 'כיצד סדר' ומשנתנו".

בא להם יין בתוך המזון – הקובע ברכה לעצמו – כל אחד ואחד מברך לעצמו "בורא פרי הגפן", משום שאין בית הבליעה פנוי.

בא להם יין אחר המזון – אחד מברך "בורא פרי הגפן" לכולם, מתוך שמוציא את הרבים ידי חובתם בזימון, הוא הדין לברכה על הכוס, והוא אומר על המוגמר, ואף על פי שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה.

בא להם יין בתוך המזון – הקובע ברכה לעצמו – כל אחד ואחד מברך לעצמו "בורא פרי הגפן", משום שאין בית הבליעה פנוי.

בא להם יין אחר המזון – אחד מברך "בורא פרי הגפן" לכולם, והוא אומר על המוגמר, ואף על פי שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה.

הווה אומר: לפי רבי יוחנן ההבחנה בין יין שלפני המזון, שעליו אחד מברך לכולם אם הסבו, וכל אחד מברך לעצמו אם ישבו, לבין יין שבתוך המזון, שעליו כל אחד מברך לעצמו, לבין יין שלאחר המזון, שאחד מברך לכולם, הוא מעיקר הדין. לעומת זאת, לפי הלשון הראשון בדברי רב הבחנות אלו יסודן בשיקולים משניים: עקרונית אין הקפדה ביין אם אחד מברך לכולם או כל אחד מברך לעצמו, אבל ביין שבתוך המזון כל אחד מברך משום שאין בית הבליעה פנוי, וביין שלאחר המזון אחד מוציא את הרבים ידי חובתם אגב ברכת המזון הנאמרת על הכוס.

ניכר שמחלוקת רב ורבי יוחנן בפירוש המשנה לפי הלשון עקרונית ויסודית יותר מזו המשתקפת לפי הלשון הראשון בדברי רב. אך אין בשיקול זה כשלעצמו להכריע בין הלשונות.

מימרת רב לאור הלכותיו בסוגיות אחרות

כאמור, מפשוטו של הלשון השני עולה שלרב אין אפשרות להוציא את הרבים ידי חובה בברכת "בורא פרי הגפן", אף לא כשהסבו יחד לסעודה שיש בה גם ברכת "המוציא", שלא כדברי בעל הגמרא בפסקא [9]. נמצא שאף בקידוש היום אין המקדש מוציא את הרבים ידי חובתם אלא בברכת הקידוש, ואם ברצונם לשתות מיין הקידוש או יין אחר בסעודה עליהם לברך "בורא פרי הגפן" לעצמם. זאת בניגוד לדעת רבי יוחנן הסבור שהמקדש מוציא את הרבים ידי חובתם הן בברכת היין והן בקידוש היום בתנאי שהסבו יחד לסעודה. לעומת זאת, לפי הלשון הראשון רב מקל ביין יותר מבפת, ומאפשר הוצאת הרבים ידי חובתם בברכת היין אף כשלא הסבו, ואילו רבי יוחנן מחמיר ומצריך הסבה בפת.

והנה מצאנו בפסחים ק ע"ב – קא ע"ב מחלוקת נוספת בין רב לרבי יוחנן בעניין יציאה ידי חובה בברכת "בורא פרי הגפן", ושם רבי יוחנן מקל לעומת רב כמו בלשון השני בסוגיא שלנו:

אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת. אמר רב: ידי יין – לא יצאו, ידי קידוש – יצאו. ושמואל אמר: אף ידי קידוש לא יצאו. אלא לרב, למה ליה לקדושי בביתיה? כדי להוציא בניו ובני ביתו. ושמואל, למה לי לקדושי בני כנישתא? לאפוקי אורחים ידי חובתן, דאכלו ושתו וגנו בני כנישתא. ואזדא שמואל לטעמיה, דאמר שמואל: אין קידוש אלא במקום סעודה... ורבי יוחנן אמר: אף ידי יין נמי יצאו. ואזדא רבי יוחנן לטעמיה, דאמר רב חנין בר אביי אמר רבי פדת אמר רבי יוחנן: אחד שינוי יין אחד שינוי מקום – אין צריך לברך. מיתבי: שינוי מקום – צריך לברך, שינוי יין – אין צריך לברך. תיובתא דרבי יוחנן תיובתא.

אמנם במתכונת הנוכחית של הסוגיא שם אין הנידון דומה לראיה – רב ורבי יוחנן נחלקו שם בשאלת שינוי מקום, אם הוא מצריך ברכה נוספת על היין אם לאו, ללא קשר לשאלת הוצאת הרבים ידי חובתם בברכת היין שבקידוש. הרושם מן הסוגיא ההיא הוא שרב ורבי יוחנן תמימי דעים הם שהמקדש בבית הכנסת היה מוציא את הרבים ידי חובתם בברכת היין אם הם היו שותים לאלתר, ולא נחלקו אלא בשאלה אם עליהם לברך שוב על היין בסעודת השבת הנערכת לאחר מכן בבית.

באופן תאורטי ייתכן שרב ורבי יוחנן נחלקו לגבי שתי הלכות הקשורות ב"בורא פרי הגפן": (א) לפי רב המקדש מוציא את הרבים ידי חובה בברכת "בורא פרי הגפן", בהתאם ללשון הראשון בסוגיא שלנו ("יין לא בעי הסבה"), ואילו לרבי יוחנן כל אחד צריך לברך לעצמו אלא אם כן הסבו, ובמחלוקת זו רבי יוחנן מחמיר לעומת רב; (ב) לפי רב מי שבירך על היין במקום אחד והעתיק את מקומו צריך לברך שוב על היין, ואילו לפי רבי יוחנן שינוי מקום אינו מצריך ברכה נוספת, ובמחלוקת זו רבי יוחנן מקל לעומת רב. אך יותר נראה שרב ורבי יוחנן עקביים בשיטותיהם כאן ובפסחים: רב, בהתאם ללשון השני בסוגיא שלנו, סבור שאין המקדש מוציא את הרבים ידי חובתם כלל בברכת "בורא פרי הגפן" – לא בבית ולא בבית הכנסת, ואילו לרבי יוחנן בסוגיא שלנו המברך יכול להוציא את הרבים ידי חובת "בורא פרי הגפן" אם הסבו, ובית הכנסת דינו כהסבה, ולכן "אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת אף ידי יין נמי יצאו".

הסוגיא בפסחים במתכונת הנוכחית מניחה שהן לרב הן לרבי יוחנן אחד מוציא את הרבים ידי חובה בברכת "בורא פרי הגפן" שבקידוש שבבית הכנסת, ולא נחלקו רב ורבי יוחנן אלא בשאלת שינוי מקום. זאת בהתאם לנאמר בבבלי ראש השנה כט ע"א-ע"ב:

תני אהבה בריה דרבי זירא: כל הברכות כולן, אף על פי שיצא – מוציא, חוץ מברכת הלחם וברכת היין, שאם לא יצא – מוציא, ואם יצא – אינו מוציא.

בעי רבא: ברכת הלחם של מצה, וברכת היין של קידוש היום, מהו? כיון דחובה הוא – מפיק, או דלמא ברכה לאו חובה היא? תא שמע: דאמר רב אשי: כי הוינן בי רב פפי הוה מקדש לן, וכי הוה אתי אריסיה מדברא הוה מקדש להו.

מסקנת הסוגיא ההיא היא שבקידוש היום גם מי שכבר יצא מוציא את האחרים ידי חובה בברכת "בורא פרי הגפן", "כיון דחובה הוא". ייתכן מאוד שבעל הגמרא בפסחים סבר שהוא הדין לרבי יוחנן בקידוש היום ללא הסבה, שאחד מוציא את הרבים ידי חובת ברכת "בורא פרי הגפן" "כיון דחובה היא", בניגוד לנאמר בסוגיא שלנו, והסוגיא שלנו עוסקת ביום חול. אך פרשנות זו דחוקה היא, והיא מקדימה את המאוחר: הדיון בראש השנה כט ע"א-ע"ב התרחש בבבל בסוף תקופת האמוראים, ואין הוא משקף את העמדות המקוריות של רב ורבי יוחנן בסוגיא שלנו או בפסחים.

ולא זו בלבד אלא שנראה שכל הדיון הסתמי במחלוקת רב, שמואל ורבי יוחנן בפסחים יסודו בפרשנות בבליית על פי מימרות של רבא ורב אשי בבבלי ראש השנה כט ע"א-ע"ב, ואין הוא משקף את העומד מאחורי המחלוקת המקורית. רב, שמואל ורבי יוחנן נחלקו אמנם בשאלת הוצאת הרבים ידי חובתם בברכת "בורא פרי הגפן" ובקידוש היום בבית הכנסת, אך הנימוקים לדבריהם המובאים בדיון בסוגיא ההיא אינם הנימוקים המקוריים. את המחלוקת המקורית ניתן להבין על סמך מחלוקת רב ורבי יוחנן בסוגיא שלנו, לפי הלשון השני דווקא. לשיטת רב "ידי יין לא יצאו, ידי קידוש יצאו", משום שהמסובים אף פעם אינם יוצאים "ידי יין", וגם בעל הבית בתוך ביתו אינו יכול להוציא את בני הבית ידי חובת ברכת "בורא פרי הגפן", ואף בקידוש היום לא הקלו אלא לקראת סוף תקופת האמוראים. לרב דין בית הכנסת כדין הבית: אין צורך בקידוש במקום סעודה, ולכן ניתן לצאת ידי חובת קידוש היום בין בבית בין בבית הכנסת. אשר לברכת היין, אין חובה לשנות מדין הקידוש, ודי בשמיעת הקידוש ובשתיית המקדש, אבל הרוצה לשנות מדין הקידוש בבית הכנסת, או מדין הקידוש בבית, או לשנות יין בסעודה, אינו יוצא ידי חובה בברכת הנהנין שבקידוש, שכן אין אדם מוציא את חברו ידי חובה בברכת הנהנין, פרט לברכת "המוציא". אף שמואל סבר כרב, שאין אפשרות להוציא את הזולת ידי חובת "בורא פרי הגפן" בין יושבין ובין מסובין, אך הוא סבר גם שאין קידוש אלא במקום סעודה, ולכן גם לא יצאו המתפללים ידי קידוש בבית הכנסת אלא אם כן בדעתם להמשיך את סעודתם שם.

לעומת זאת, מן הסוגיא שלנו מוכח שלרבי יוחנן בעל הבית בתוך ביתו יכול להוציא את בני הבית ידי חובת "בורא פרי הגפן" משום שהוא מקדש בתחילת הסעודה ובהסבה, ו"יין מהניא ליה הסבה". אך כיצד מוציא המקדש בבית הכנסת את האחרים ידי חובת ברכת "בורא פרי הגפן"? הרי פשוט הוא שבבית הכנסת אין מסבים יחד לא לשתייה ולא לסעודה, ולכאורה לרבי יוחנן אף האורחים האוכלים בבית הכנסת היו צריכים לקדש שוב לעצמם כשמסבים יחד לאכול, לא כל

שכן אלו הממשיכים את שתייתם בבית! כאמור, אין להבחין בין יין הקידוש לשאר היינות הנשתים ללא הסבה, שכן הבחנה זו יסודה הוא הבחנה בבליית מאוחרת.

נראה שנוכחות הקהל לתפילה משותפת לפני הקידוש בבית הכנסת דינה כהסבה. אמנם לא הסבו ממש, אבל קבעו יחד לתפילה והוא הדין לקידוש. דינם כדין עשרה שהיו הולכים בדרך והחליטו לשבת יחד על הדשא ולאכול, או כל קבוצת אנשים שיושבים יחד לאכול, אף ללא הסבה לפי רב נחמן בר יצחק לעיל מג ע"א (סוגיא לה, "ניזיל וניכול", [3]). או "בעל הבית בתוך ביתו" לרבי יהושע בן לוי בירושלמי ברכות ו, י ע"ג-ע"ד. לפי זה נראה לפרש את המחלוקת המקורית של האמוראים בפסחים קא ע"ב – קב ע"א כך:

אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת,

אמר רב: ידי יין – לא יצאו, > שהרי אין אדם מוציא את חברו בברכת "בורא פרי הגפן" <
ידי קידוש – יצאו, > שהרי יש קידוש שלא במקום סעודה <

ושמואל אמר: אף ידי קידוש לא יצאו, > אין קידוש אלא במקום סעודה, ואין אדם מוציא את חברו בברכת "בורא פרי הגפן" <

ורבי יוחנן אמר: אף ידי יין נמי יצאו. > משום שיש קידוש שלא במקום סעודה, ואדם מוציא את חברו בברכת "בורא פרי הגפן" אם הסבו, ונוכחות הקהל יחד בבית הכנסת דינה כהסבה <

נראה, אפוא, שהפרשנות הנכונה לדברי רב בסוגיא שלנו היא כלשון השני דווקא. רב מחמיר בכל הנוגע להוצאת הזולת ידי חובה בברכת הנהנין: סידור זה קיים רק בבציעת הפת, ולא בשאר ברכות הנהנין. דין יין כדין שאר פרות, ולכן אפילו בשעת הקידוש, אף על פי שהמקדש מוציא את בני ביתו או את באי בית הכנסת ידי חובת קידוש, כל אחד צריך לברך לעצמו "בורא פרי הגפן" אם רוצה לשתות מיין הקידוש. רבי יוחנן, לעומת זאת, סובר שדין היין כדין הפת, ולכן כשהסבו לקדש על היין בליל שבת בבית, או כשנכחו יחד מראש בבית הכנסת כבעין הסבה, המקדש מוציא את המסובים ידי חובה הן בברכת "בורא פרי הגפן" הן בברכת הקידוש.

מסתבר שמימי רבא ורבי זירא ואילך הפכה הלכה זו של רבי יוחנן הלכה פסוקה גם בבבל,⁸ וכשם שהמקדש הוציא את הרבים ידי חובה בקידוש היום כך נהג להוציאם ידי חובת ברכת היין, ולא בירכו אחר כך כל אחד ואחד על כוסו. עד כדי כך הלך ונשתרש מנהג זה שפסקו במסכת ראש השנה כט ע"א-ע"ב שאף מי שבירך כבר "בורא פרי הגפן" יכול לברכה שוב כדי להוציא את מי שלא שמע קידוש. בעקבות זאת התקשו להאמין שלרב אין כלל אפשרות להוציא את הרבים ידי חובתם בברכות הנהנין, כולל ברכת "בורא פרי הגפן". לכן לצד הלשון השני המקורי בסוגיא שלנו התפתח גם הלשון הראשון, שפירש שאף לרב אחד מוציא את חברו ידי חובת ברכת "בורא פרי הגפן", ולא זו בלבד, אלא אין צורך בהסבה לצורך זה, ודי בשיבה. כיוצא בזה פירשו מחדש את דברי רב בפסחים ק ע"ב, "ידי יין לא יצאו". המשמעות המקורית הייתה ש"יין לא מהניא ליה הסבה", ולכן אף השותים מיין הקידוש בבית הכנסת לא יצאו ידי חובת "בורא פרי הגפן" בברכת המקדש, וצריכים לברך לעצמם, כמפורש בסוגיא שלנו לפי הלשון השני. בעלי הסוגיא בפסחים התקשו להאמין שרב החמיר עד כדי כך, והסבו את כל המחלוקת שם לעניין שינוי מקום: מי שמבקש להמשיך לשתות בסעודת ליל שבת בביתו, האם הוא יצא ידי חובת ברכת הגפן בקידוש שבבית הכנסת? לרב במקרה ההוא לא יצא ידי חובה, אך לרבי יוחנן אף במקרה ההוא אין צורך לברך על היין שוב בבית. פרשנות מחודשת זו התבססה על דברי רבי יוחנן "אחד שינוי יין ואחד שינוי מקום אין צריך לברך", דברים המוצגים בסוגיא שם כדברי רב חנין בר אבבי בשם רבי פדת בשם רבי יוחנן, וודאי היה להם קיום עצמאי ולא רק בקשר לדברי בעל הגמרא בסוגיא שם.⁹ ברם דברי רב ורבי יוחנן בעניין קידוש בבית הכנסת עסקו ביציאה ידי חובה ללא שינוי מקום, ומחלוקתם שם כמחלוקתם בסוגיא שלנו.

8 על השפעת תורת רבי יוחנן בבבל מן התקופה ההיא ואילך ראו לעיל, הדיון בסוגיא יח, "מוציא", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: המחלוקת בנוסח ברכת 'המוציא' ומחלוקת בית שמאי ובית הלל בנוסח ברכת הנר בהבדלה לפי רבא ולפי עורכי הבבלי", וציונים בהערה 13 שם.

9 והשוו גם דברי רב אבא בר יוסף בשם רבי יוחנן בבבלי ברכות נט ע"ב; וראו ד' הלבני, מקורות ומסורות: ביאורים בתלמוד, עירובין ופסחים (לעיל, סוגיא ג הערה 26), עמ' תקס.

הברייתא "כיצד סדר"

כאמור, על אף התירושים של בעל הגמרא שלנו בפיסקאות [7] ו-[9], מפשוטה של הברייתא "כיצד סדר" המובאת בפיסקא [5] עולה שדין היין כדין הפת, ובשני המקרים אין אחד מוציא את חברו אלא אם כן הסבו, כדעת רבי יוחנן בסוגיא שלנו. אך ברייתא זו נשתמרה גם בתוספתא ברכות ד ח ובירושלמי ברכות ו ו, י ע"ד. בתוספתא חסרה ההלכה שאחד מברך לכולם בברכת "בורא פרי הגפן" לאחר שהסבו, מה שמתאים לדברי רב לפי הלשון השני ש"יין לא מהניא ליה הסבה" [3]. אף בירושלמי נראה שבבא זו היא תוספת מאוחרת לברייתא. נביא כאן את לשון הברייתא בשלוש המקבילות:

תוספתא ברכות ד ח	ירושלמי ברכות ו ו, י ע"ד	בבלי ברכות מג ע"א
1. כיצד סדר סעודה	1. תני סדר סעודה	1. כיצד סדר הסבה?
2. אורחין נכנסין ויושבין על ספסלים ועל גבי קתדראות עד שיתכנסו	2. אורחין נכנסין ויושבין על הספסלין ועל הקתדריות עד שכולן מתכנסין	2. אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלין ועל גבי קתדראות עד שיכנסו כולם.
3. נתכנסו כולן נתנו להם לידיים כל אחד ואחד נוטל ידו אחת	3. הביאו להן יין כל אחד ואחד מברך לעצמו	3. הביאו להם מים כל אחד ואחד נוטל ידו אחת,
4. מזוגו להם את הכוס כל אחד ואחד מברך לעצמו	4. הביאו להן לידיים כל אחד ואחד נוטל ידו אחת	4. בא להם יין – כל אחד ואחד מברך לעצמו;
5. הביאו לפניהם פרפראות כל אחד ואחד מברך לעצמו	5. הביאו להן פרפרת כל אחד ואחד מברך לעצמו	
6. עלו והסבו	6. עלו והיסבו	6. עלו והסבו
7. ונתנו להם לידיים אע"פ שנטל ידו אחת נוטל שתי ידיו	7. הביאו להן יין אף על פי שבירך על הראשון צריך לברך על השני ואחד מברך על ידי כולם	7. ובא להם מים, אף על פי שכל אחד ואחד נוטל ידו אחת – חוזר ונוטל שתי ידיו.
8. מזוגו להם את הכוס אע"פ שברך על הראשון מברך על השני	8. הביאו להן לידיים אף על פי שנטל ידו אחת צריך ליטול שתי ידיו	8. בא להם יין, אף על פי שכל אחד ואחד ברך לעצמו אחד מברך לכולם.
9. הביאו לפניהם פרפראות אע"פ שברך על הראשונה מברך על השניה ואחד מברך לכולן	9. הביאו להם פרפרת אחד מברך על ידי כולן	
10. הבא אחר שלש פרפראות אין לו רשות ליכנס	10. ואין רשות לאורח ליכנס אחר שלש פרפראות	

ההבדלים בין המקבילות הם כדלהלן: בבבלי חסרות הברכות [5] ו-[9-10] המתייחסות לפרפראות המוגשות ב"קבלת הפנים" ולפרפראות המוגשות בהסבה. נראה שבבבלי השמיטו את הברכות הללו משום שהם לא היו רלוונטיים לדיון במחלוקת רב ורבי יוחנן שנסבה על יין בלבד ולא על פרפראות.¹⁰

ניזיל וניכול, גן סאקר, ירושלים

בתוספתא ובבבלי נוטלים לידיים לפני מזיגת הכוס, הן בקבלת הפנים הן בסעודה עצמה, כדעת בית שמאי במשנה ברכות ח ב. בירושלמי החליפו את סדר הבבות [3] ו- [4], בעניין נטילת ידיים ומזיגת הכוס בקבלת הפנים, וכן את סדר הבבות [7-8] בעניין נטילת ידיים ומזיגת הכוס לאחר שהסבו, כדי להתאים את הברייתא לדעת בית הלל במשנה ברכות ח ב.¹¹ בבבלי לא ראו לנכון לעשות כן, אולי משום שהיו שנהגו כבית שמאי בעניין זה בבבל, כפי שמתועד בבבלי פסחים קו ע"א-ע"ב: רב החליט רק לאחר נטילת ידיים אם יקדש על היין או על הפת או במקום סעודה או שלא במקום סעודה, ומן הסתם נטל ידיו לפני שהתיישב לסעודת השבת כולה.¹²

אך ההבדל החשוב ביותר מבחינתנו בנוסח הברייתא בשלושת המקורות הוא נוסח בבא 8 בתוספתא. בניגוד לבבלי הגורס "בא להם יין, אף על פי שכל אחד ואחד ברך לעצמו, אחד מברך לכולם" – הבסיס לקושיא על רב בבבא 8, ובניגוד לירושלמי הגורס אף הוא כיוצא בזה בבבא 8, נוסח התוספתא בבבא 8 הוא "מזגו להם את הכוס אע"פ שברך על הראשון מברך על השני". מגירסא זו לא זו בלבד שאין הוכחה שאחד מברך לכולם לאחר שהסבו, אלא משתמע שכל אחד מברך לעצמו בנסיבות אלו: אף על פי שהיחיד בירך על הכוס הראשון, כמבואר בבבא 3 או 4 בכל המקבילות, מברך – היחיד עצמו – על השני! לפי התוספתא החידוש הוא שההסבה לכוס השני של יין מצריכה ברכה נוספת, ולא שבברכה זו אחד מוציא את כולם. אדרבה: מפשטות הלשון "שברך על הראשון, מברך על השני" עולה שכל אחד מברך לעצמו גם לאחר שהסבו, כשם שכל אחד בירך לעצמו ביין שבקבלת הפנים.

בירושלמי מוחלף, כאמור, סדר הבבות [7] ו- [8], ובבבא [7] בירושלמי מצאנו שילוב של גירסאות התוספתא והבבלי בעניין כוס היין שלאחר ההסבה: "הביאו להן יין, אף על פי שבירך על הראשון צריך לברך על השני, ואחד מברך על ידי כולם". נראה שגם במקרה זה גירסת הירושלמי היא משנית לגירסאות התוספתא והבבלי, מן הסיבות דלהלן:

1. ה"סיפא" של המשפט שונה כאמור בתוספתא ובבבלי, ובירושלמי מצאנו שילוב של שתי ה"סיפות". עצם העובדה שבירושלמי מצאנו את שני הנסחים זה לצד זה מעלה את החשד שמדובר בקונפליציה של שני נסחים.

2. אילו היה מדובר ברצף אחיד ומקורי בירושלמי, היינו מצפים ללשון "אף על פי שברכו על הראשון צריך לברך על השני, ואחד מברך על ידי כולם", ולא "שברך" כפי שמופיע לפנינו. מן הלשון "אף על פי שברך" משתמע שמדובר בהלכה שבתוספתא, שיש לברך שוב לאחר ההסבה, ולא בהלכה שבבבלי, שאחד מוציא את כולם לאחר שהסבו.

3. על ברייתא זו מעיר רבי אמי בירושלמי "זאת אומרת נחלקין לפירות". אף שיש גירסאות ופירושים אחרים לדבריו, מסתבר שהמשמעות המקורית של דברי רבי אמי הייתה שבפרות כל אחד צריך לברך בנפרד, ואין אחד מוציא את חברו.¹³ דברים אלו מסתברים רק אם נניח שלפי הגירסא המקורית של הברייתא "כיצד סדר" בירושלמי כל אחד מברך לעצמו בשתי האינסטנציות של הגשת יין, גם בקבלת הפנים וגם לאחר שהסבו, כמו בתוספתא.

מסתבר, אפוא, שהנוסח המקורי של הברייתא "כיצד סדר" בעניין הברכה על היין לאחר שהסבו הוא זה שבתוספתא: "מזגו להם את הכוס, אע"פ שברך על הראשון מברך על השני", וכך גרס

11 ראו חסדי דוד על אתר, ד"ה כיצד סדר סעודה.

12 ראו רשב"ם פסחים קו ע"ב, ד"ה דחביבא ליה ריפתא, תוספות שם, ד"ה מקדש אריפתא.

13 כך הגירסא בכ"י לידן. פירשנו כבעל ספר החרדים על אתר, ד"ה א"ר אמי, וכן נראה פשוט: "נחלקין בפירות" בברכה ראשונה, דוגמת השימוש בבנינוי "נחלקין" לתיאור החלוקה לקבוצות זימון במשנה ברכות ז ד ומקבילות. כך גרס גם בעל פני משה על אתר, אך הוא פירש שלאור הברייתא "כיצד סדר" הסיק רבי אמי שרבי יהושע בן לוי ורבי חייא, שנחלקו ביניהם אם ההבחנה בין ישיבה להסבה במשנתנו תקפה רק בברית מילה או גם בבית, נחלקים גם בפרות. בקטע גנייה מצאנו "בפיר" במקום "בפירות", והושלם בגליון. קרבן העדה ור"ש סיריליא גרסו או השלימו "בפירות" במקום "בפירות", והסבו את דברי רבי אמי על הנאמר סמוך לפני כן בעניין סוכה. אך פשוט הוא שהקטע מ"תמן תנינן" ועד לדברי רבי אמי הועבר מירושלמי סוכה ד ה, נד ע"ג, ואילו דברי רבי אמי היו חלק מן הסוגיא המקורית בברכות, והיו מוסבים ישירות על הברייתא "כיצד סדר" המופיעה סמוך לפני המובאה מירושלמי סוכה. אמנם בירושלמי סוכה שם מובאים גם דברי רבי אמי, אך זו טעות של המעתיק בתיהום המובאה, כפי שהבחין כבר בעל ספר החרדים ובעל פני משה. לפירוש הקטע שהועבר מירושלמי סוכה לירושלמי ברכות ראו מ' בנביץ, תלמוד האיגוד: לולב וערבה והחליל (לעיל), סוגיא ג הערה 21, עמ' 387-390.

בברייתא גם רבי אמי והסוגיא המקורית בירושלמי. רבי אמי הסיק מכך ש"נחלקין לפירות", דהיינו אין אחד מוציא את חברו בברכות הנהנין על הפרות, בניגוד לברכת "המוציא". מסקנה זו זהה בתוכנה ללשון השני בדברי רב בסוגיא שלנו: "יין לא מהניא ליה הסבה" [3].

רבי אמי בירושלמי ורב בבבלי, לפי הלשון השני, פסקו שניהם "נחלקין לפירות" או "יין לא מהניא ליה הסבה", וזאת על סמך הנוסח המקורי של הברייתא "כיצד סדר". כיצד, אם כן, נוצר הנוסח שבבבלי? נראה פשוט שעם השמטת הבבות בעניין הפרפראות מסוף הברייתא "כיצד סדר" תוך כדי מסירה בבבלי, נדבקה לבבא [8], בעניין היין ששותים בהסבה, הסיפא של בבא [9], בעניין הפרפראות שאוכלים בהסבה.

בבות 9-10 מופיעות, כאמור, בתוספתא בלשון זה:

הביאו לפנייהם פרפראות אע"פ שברך על הראשונה מברך על השנייה ואחד מברך לכולן. הבא אחר שלש פרפראות אין לו רשות ליכנס.

בירושלמי חסרות המילים "אע"פ שברך על הראשונה מברך על השנייה", ונראה ברור שבמקרה זה גירסת הירושלמי היא המקורית, מן הסיבות הבאות:

1. כפי שטענו לעיל בקשר לגירסאות בבבא של היין, הכפילות כשלעצמה מחשידה את הגירסא הארוכה יותר.

2. בתוספתא מופיעה המילה "פרפראות" ברבים הן בבבא 5, "הביאו לפנייהם פרפראות כל אחד ואחד מברך לעצמו", הן בבבא 9, "הביאו לפנייהם פרפראות, אע"פ שברך על הראשונה מברך על השנייה, ואחד מברך לכולן". לכן מתבקש הלשון "אע"פ שברך על הראשונות מברך על האחרונות", ולא "אע"פ שברך על הראשונה מברך על השנייה". מסתבר שלשון זה הנו אשגרה מן הבבא בעניין היין, בבא 8 בתוספתא, "מזוגו להם את הכוס אע"פ שברך על הראשון מברך על השני", נוסח שראינו בו את הנוסח המקורי של הבבא ההיא.

3. בהקשר הנוכחי של הבבות 9-10 הפירוש הפשוט ביותר למשפט הוא "אף על פי שברך על [הפרפרת] הראשונה [מתוך שלוש הפרפראות המוגשות בהסבה לפני בציעת הפת], מברך על השנייה [והשלישית]", אך מן הפסקאות 7-8 ברור שאין זו הכוונה, והלשון מוקשה.

מכל הסיבות הללו נראה שהנוסח המקורי של הבבות 9-10 בברייתא, הבבות בעניין הפרפראות, הוא נוסח הירושלמי: "הביאו להם פרפרת אחד מברך על ידי כולן, ואין רשות לאורח ליכנס אחר שלש פרפראות", ונראה שהפרפרת כאן היינו המנה העיקרית, פרפרת הפת, והמשפט "הביאו להם פרפרת, אחד מברך על ידי כולן" מתייחס לבציעת הפת. נמצא שלוש הפרפראות שבבבא 10 מוגשות עם הפת ולאחר בציעתה.

כך גם מסתבר: כפי שהראינו לעיל, בדיון בסוגיא ג, "יין", ובדיון בסוגיא לג, "יין לפני המזון", "קביעת סעודה" פירושה פתיחת סעודה, ופתיחת הסעודה נעשית בדרך כלל בבציעת הפת, ובמקרים מסוימים ייתכן שהיא נעשית גם על היין. פרט לליל הסדר שבו הפרפרת שלפני המזון מוגשת אף היא לאחר ההסבה,¹⁴ משום שלפי משנה פסחים י א "ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שיסב" ואף על פי כן ראו צורך במתאבן,¹⁵ לא מצאנו בשום מקום סעודה בהסבה הנפתחת בפרפראות שלפני המזון. אלו מוגשים בקבלת הפנים לפני ההסבה, אך הסעודה עצמה

14 ראו משנה פסחים י ג ("מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת"), תוספתא פסחים י ה ("השמש מכביש בבני מעים ונותן לפני האורחין") והמקבילה בבבלי פסחים קז ע"ב; תוספתא פסחים י ט ("ר' יהודה או' אפי' לא אכל אלא פרפרת אחת, אפי' לא טבל אלא חזרת אחת, חוטפין מצה לתינוקות בשביל שלא ישנו").

15 כפי שמוכח בברייתא שבתוספתא פסחים י ה ובבבלי פסחים קז ע"ב מירמיהו ד ג: "אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר, נירו לכם ניר ואל תורעו אל קוצים". הפסוק נועד להוכיח שאין המתאבנים באים רק כדי להעסיק את האורחים בקבלת הפנים לפני שיתכנסו כולם, כפי שניתן היה לחשוב על פי הברייתא "כיצד סדר" על מקבילותיה, אלא גם משום שאין זה בריא לאכול סעודה גדולה על בטן ריקה. לכן בערבי פסחים, כשאסור לאכול מתאבנים מן המנחה ומעלה וברטרם הסבו, חשוב להגיש מתאבנים לפני הסעודה לאחר שהסבו.

נפתחת בשתיית יין בשבתות ובימים טובים, ובבציעת הפת בשאר הימים.¹⁶ נראה פשוט, אפוא, שהפרפת שלפני המזון היא זו המוגשת בקבלת הפנים (בבא 5 בברייתא "כיצד סדר", בנוסח שבתוספתא ובירושלמי), ואילו הפרפראות הנאכלות בהסבה (בבות 9-10 בברייתא "כיצד סדר", בנוסח שבתוספתא ובירושלמי) הן פרפראות הנאכלות עם הפת, כשהפרפת הראשונה שבהן, שעליה אחד מברך לכולם, היא המכונה במשנה פסחים י ד "פרפת הפת", בציעת הפת עצמה ואכילתה עם הפרפת שלה, הלפתן.¹⁷

הנוסח המקורי של הברייתא "כיצד סדר" היה, אפוא, כדלהלן:

1. כיצד סדר סעודה?
2. אורחין נכנסין ויושבין על ספסלים ועל גבי קתדראות עד שיתכנסו.
3. נתכנסו כולן, נתנו להם לידיים, כל אחד ואחד נוטל ידו אחת.
4. מזגו להם את הכוס, כל אחד ואחד מברך לעצמו.
5. הביאו לפניהם פרפת כל אחד ואחד מברך לעצמו.
6. עלו והסבו,
7. ונתנו להם לידיים, אע"פ שנטל ידו אחת נוטל שתי ידיו.
8. מזגו להם את הכוס, אע"פ שברך על הראשון מברך על השני.
9. הביאו לפניהם פרפת אחד מברך לכולן.
10. הבא אחר שלש פרפראות אין לו רשות ליכנס.

בירושלמי הועתקו המילים "אחד מברך לכולן" מן הבבא בעניין הפרפת (9) גם לתוך הבבא בעניין היין (8 כאן, 7 בירושלמי). בתוספתא הועתקו המילים "אע"פ שברך על הראשון מברך על השני" מן הבבא בעניין היין (8) גם לתוך הבבא בעניין הפרפת (9).

בבבלי, לעומת זאת, בבות 5, 9 ו-10 הושמטו כליל תוך כדי מסירה, מן הטעמים שהזכרנו לעיל. ברם נראה שהביטוי "אחד מברך לכולן" מבבא 9 שרד וצורף לסוף בבא 8: היא התייחסה במקור לפרפת הפת, אך בנוסח הברייתא "כיצד סדר" שבבבלי היא מתייחסת ליין ששותים בהסבה, וממנה מקשים על רב.¹⁸

16 לפי הפרשנות המקובלת לפרק שלנו, רבי זירא דן לעיל, לח ע"א (סוגיא טו, "טרקנין", [9]) בקביעת סעודה על תחליפי פת במקום על הפת, והשוו גם לעיל, מב ע"א (סוגיא לב, "הסעודה", [8]). אך ראו בפירושו שלנו לסוגיית האלה (הדיון בסוגיא טו, "טרקנין", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: קביעת סעודה"), שם פירשנו שבמקרים הללו אין מדובר בתחליף לפת אלא בפת ממש המוגשת עם הקינוח. אף לפי הפרשנות המקובלת לסוגיית הללו, תחליפי הפת הבאים בתחילת הסעודה אינם באים לפני הפת אלא במקום הפת, ולכן קובעים עליהם סעודה.

17 שלא כדעת החוקרים שאליהם הפנינו לעיל, הערה 3. ראו להלן בסמוך, תחילת המדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: הברייתא 'כיצד סדר' ומשנתנו".

18 אפשר שמדובר בתאונת מסירה גרידא, אך אפשר גם שמדובר בצירוף מכוחן של הסיפא של בבא 8 לבבא 9. המשמעות המקורית של "פרפת" בבבא 9 הייתה "פרפת הפת". בתוספתא גרסו "פרפראות", אולי בעקבות שלוש הפרפראות שבבבא 10, ואפשר שבבבלי פירשו שמדובר בפרפראות נוספות שלפני הפת, אף על פי שבסוגיא שלנו בבבלי לא ראו צורך להביא את הבבות הללו מן הברייתא כיוון שאינן רלוונטיות לענייננו. והנה, אם לפי התוספתא ונוסח הברייתא שרווח בבבלי לפי השחזור שלנו "אחד מברך לכולן" בפרפראות המוגשות בהסבה לפני בציעת הפת, על אחת כמה וכמה ש"אחד מברך לכולן" ביין המוגש בהסבה לפני בציעת הפת, שכן בנסיבות מסוימות אדם קובע סעודתו על היין (ראו לעיל, מב ע"ב, סוגיא לג, "יין לפני המזון" [1-4]), ויש מקום לראות בברכה על היין ברכה פורמלית שהסעודה נפתחת בה, כעניין ברכת "המוציא" בבציעת הפת. לכן אפשר שסברו בבבלי שאם בפרפראות שבהסבה אחד מברך לכולם, על אחת כמה וכמה ביין שבהסבה אחד מברך לכולם. לכן גם אם פורמלית המילים "אחד מברך לכולם" מופיעות בבבא 9 בעניין הפרפראות (לפי הבבלי, הפרפראות שלפני המזון), ניתן להסב אותן מכוח קל וחומר זה גם על בבא 8 בעניין היין שבהסבה. ואף כשהושמטו הפיסקאות [9-10] בעניין הפרפראות בסוגיא, הצמידו את הסיפא של בבא 9 לבבא 8, ובכך הפכו את הקל וחומר להלכה פסוקה. אך קל וחומר זה אין בו ממש, שכן, כאמור, המשמעות המקורית של הפרפת בבבא 9 היא פרפת הפת המוגשת עם הפת, ואחד מברך לכולן את ברכת "המוציא". כך עולה לא רק מגירסת הירושלמי, שם גורסים "פרפת" ביחיד, אלא גם מעצם מהלך הברייתא, כפי שראינו.

הברייתא "כיצד סדר" ומשנתנו

כפי שהראה מורי ורבי ש"י פרידמן,¹⁹ משנת רבי יהודה הנשיא כשמה כן היא, עיבוד של חומרים תנאיים על ידי רבי יהודה הנשיא, שהביא את הדברים תוך כדי שינויי לשון ועריכה. במקרה דנן נראה שרבי יהודה הנשיא עיבד את הברייתא "כיצד סדר" ויצר ממנה את המשניות היו בפירקין. נביא את הברייתא "כיצד סדר", לפי השחזור שלנו על פי שלוש המקבילות, ואת המשניות – זו לצד זו:

משנה ברכות ו ה-ו	הברייתא "כיצד סדר"
	1. כיצד סדר סעודה?
	2. אורחין נכנסין ויושבין על ספסלים ועל גבי קתדראות עד שיתכנסו.
	3. נתכנסו כולן, נתנו להם לידים, כל אחד ואחד נוטל ידו אחת.
1. ברך על היין שלפני המזון – פטר את היין שלאחר המזון,	4. מזוגו להם את הכוס, כל אחד ואחד מברך לעצמו.
2. ברך על הפרפרת שלפני המזון – פטר את הפרפרת שלאחר המזון,	5. הביאו לפנייהם פרפרת כל אחד ואחד מברך לעצמו.
3. ברך על הפת – פטר את הפרפרת, על הפרפרת – לא פטר את הפת; בית שמאי אומרים: אף לא מעשה קדרה.	6. עלו והסבו,
4. היו יושבין – כל אחד מברך לעצמו, הסבו – אחד מברך לכולן.	7. ונתנו להם לידים, אע"פ שנטל ידו אחת נוטל שתי ידיו.
5. בא להם יין בתוך המזון – כל אחד ואחד מברך לעצמו.	8. מזוגו להם את הכוס, אע"פ שברך על הראשון מברך על השיני.
6. אחר המזון – אחד מברך לכולם, והוא אומר על המוגמר, ואף על פי שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה.	9. הביאו לפנייהם פרפרת אחד מברך לכולן.
	10. הבא אחר שלש פרפראות אין לו רשות ליכנס.

הבדל אחד גדול יש בין הברייתא "כיצד סדר" למשנתנו: הברייתא "כיצד סדר" אינה עוסקת כלל בקינוח או בברכות שלאחר המזון, בעוד שבמשנה מצאנו שלוש התייחסויות לנושא זה:

1. הסיפא של המשנה (הלכה 6) עוסקת בפירוש ב"אחר המזון": "אחר המזון – אחד מברך לכולם, והוא אומר על המוגמר, ואף על פי שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה". בברייתא "כיצד סדר" אין התייחסות להלכות אלו כלל.
2. בהלכה על היין שלפני המזון (1) המשנה מורה שהברכה על יין זה פוטר את היין שלאחר המזון, בעוד שבברייתא "כיצד סדר" ההתייחסות ליין שלפני המזון היא ליין כשלעצמו.
3. בהלכה על הפרפראות שלפני המזון (2) המשנה מורה שהברכה על פרפראות אלו פוטר את הפרפראות שלאחר המזון מברכה, בעוד שבברייתא "כיצד סדר" ההתייחסות לפרפראות שלפני המזון היא לפרפראות כשלעצמן.

19 ראו פרידמן, תוספתא עתיקתא (לעיל, הערה 3), הספר כולו, ובמיוחד עמ' 10-13, 46-49, וציננים לחיבורים אחרים שכתב בנושא בעמוד 11 שם, הערה 4.

בניגוד לפירוש שלנו לעיל לבבא 10 בבבאייתא "כיצד סדר",²⁰ פירשו בעל חסדי דוד ושאל ליברמן שאף שלוש הפרפראות הנאכלות לפי בבות 9-10 שבבבאייתא "כיצד סדר" הן פרפראות שלפני המזון.²¹ בעקבות דברי ליברמן קבע מו"ר ש"י פרידמן שהתיאור שבבבאייתא קטוע, ולכן אין היא מתייחסת לא לבציעת הפת ולא לפרפראות וליין שלאחר המזון.²²

אף לפירושונו, שהפרפראות שבפיסקאות [9-10] מוגשות עם הפת והברכה עליהן היא ברכת בציעת הפת, אפשר לומר שהתיאור שבבבאייתא קטוע, ולא הגיע לידי המנה האחרונה. ברם אין הכרח לפרש כן, ונראה שרבי יהודה הנשיא פירש את הדברים אחרת. הבבאייתא "כיצד סדר" עוסקת באופן ממצה בברכות הראשונות הנאמרות בסעודה. לדעת רבי לא התייחסה הבבאייתא לברכות שלאחר בציעת הפת משום שאין מברכים ברכה ראשונה לאחר בציעת הפת! בעקבות הבבאייתא "כיצד סדר" לפי פרשנות זו של רבי, שנה רבי "ברך על היין שלפני המזון, פטר את היין שלאחר המזון" (הלכה 1 במשנה). מכיוון שהבבאייתא "כיצד סדר" תיארה את הברכה על היין שלפני המזון אך לא תיארה במקביל ברכה על היין שבסוף הסעודה, מסתבר שאין מברכים כלל על היין שבסוף הסעודה, לא זה ששותים לפני ברכת המזון ולא זה ששותים לאחריה, משום שכבר בירך על היין שלפני המזון. הביטוי "אחר המזון אחד מברך לכולם" בהלכה 6 במשנה אינו מתייחס לברכה על היין שלאחר המזון, כיוון שאין ברכה על יין זה, אלא לברכת המזון עצמה: אחר המזון אחד מוציא את כולם בברכת המזון, דרך זימון, והמזמן הוא שאומר על המוגמר.²³

והוא הדין לפרפראות: "ברך על הפרפרת שלפני המזון, פטר את הפרפרת שלאחר המזון" (הלכה 2 במשנה). פרפראות נאכלות לפני הפת, עם הפת ולאחר המזון. הבבאייתא "כיצד סדר" מתייחסת לפי פירושונו רק לשני המקרים הראשונים, הפרפראות שלפני המזון הנאכלות בקבלת הפנים, והפרפראות שבתוך המזון הנאכלות עם הפת בהסבה, וברכת הפת פוטר אתם מברכה, והם המכונים במשנה פסחים "פרפרת הפת". מסתבר שהברכה על הפרפראות שלפני המזון פטרה את הפרפראות שלאחר המזון, ולכן אין אזכור של פרפראות לאחר המזון בבבאייתא "כיצד סדר".²⁴

הלכה 3 במשנה ודאי הסתמכה על מקורות נוספים, מעבר לבבאייתא "כיצד סדר", שהרי רבי יודע לספר על מחלוקת בית שמאי ובית הלל בעניין מעשה קדרה שלא באה לידי ביטוי בבבאייתא "כיצד סדר". ברם, ההלכה שברכת הפת פוטר את הפרפרת, ושאת הברכה הזאת אחד מברך לכולם, יסודה בסיפא של הבבאייתא "כיצד סדר", בבות 9-10: "הביאו לפניהם פרפרת אחד מברך לכולן. הבא אחר שלש פרפראות אין לו רשות ליכנס". רבי פירש שמדובר בפרפרת הפת, ואחד מברך לכולם את ברכת הפת הפוטר את כל שלוש הפרפראות המוגשות עם הפת.

אף הלכה 5 במשנה, "בא להם יין בתוך המזון, כל אחד ואחד מברך לעצמו" יסודה כלשונה בדור יבנה, שכן לפי תוספתא ברכות ד יב ומקבילות "שאלו את בן זומא: מפני מה בא להן יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו". ברם נראה שגם הלכה זו נרמזת בבבאייתא "כיצד סדר", שכן, כאמור, לפי הפשט של השחזור שלנו, "אף על פי שברך על הראשון מברך על השני" בבבא 8 שבבבאייתא "כיצד סדר" חייב כל אחד לברך בנפרד הן על היין שלפני המזון הן על היין שבתוך המזון. אך בניגוד לבן זומא, שפירש את העניין פירוש טכני, "שאיין בית הבליעה פנוי", מסתבר שבבבאייתא "כיצד סדר" ובמשנתנו הטעם הוא אחר: אחד מברך לכולם בפת בלבד, שכן קובעים עליה סעודה משותפת. את שאר ברכות הנהנין כל אחד מברך לעצמו.

20 ראו לעיל, המדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: הבבאייתא 'כיצד סדר'".

21 חסדי דוד על אתר, ד"ה כיצד סדר סעודה; ליברמן (לעיל, הערה 3), עמ' 62.

22 פרידמן (לעיל, הערה 3), עמ' 424.

23 וכפי שפירשונו לעיל אליבא דרב לפי הלשון השני בסוגיא. ראו לעיל, מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: פירושי רב ורבי יוחנן למשנה ברכות ו ה-ו". כך פירש כנראה הרמב"ם בפירוש המשניות כשכתב: "אמר שהמברך ברכת המזון הוא מברך על המוגמר, אף על פי שאין המוגמר בא אלא לאחר ברכת המזון", וראו רמב"ם, הלכות ברכות ז יג.

24 רבי אינו מתייחס למקרה שבו לא הוגשו פרפראות לפני המזון. בשאלת הברכה על הפרפראות שלאחר המזון בניסבות אלו דנו התנאים והאמוראים במקורות המובאים לעיל, מא ע"ב, סוגיא לב, "הסעודה", [1-4].

ברכות הנהנין וברכות הסעודה

לאור הקבלות אלו, מסתבר שהפירוש המקורי של המילים "היו יושבין כל אחד מברך לעצמו, הסבו אחד מברך לכולן" במשנתנו היה כדעת רב לפי הלשון השני. מילים אלו מתייחסות אך ורק לבציעת הפת. על היין כל אחד מברך לעצמו בין לפני הסעודה, כמפורש בברייתא "כיצד סדר", בין בתוך הסעודה, כמפורש בברייתא "כיצד סדר" ובברייתא של בן זומא. התפיסה שלפיה הסבה מאפשרת להוציא את הרבים ידי חובתם ביין המוגש לאחר ההסבה ולפני בציעת הפת, כגון היין של הקידוש, אינה אלא לדעת רבי יוחנן, כפי שעולה גם מבבלי פסחים ק ע"ב – קא ע"ב ללא הפרשנות של בעל הגמרא שם. קידוש היום בשבת ושתיית יין בנסיבות נוספות נתפסו כ"קביעת סעודה על היין",²⁵ ונהגו להסב גם לצורך שתיית הכוס, ולכן ראה רבי יוחנן בשתיית יין הקידוש כעין בציעת הפת, וקבע שאחד מברך לכולם. הוא צירף, אפוא, את היין לפת, והסב על שניהם את ההלכה שבמשנתנו, "היו יושבין כל אחד מברך לעצמו, הסבו אחד מברך לכולן".

אך רבי יוחנן לא המציא את ההלכה המשווה את המעמד של היין למעמד של הפת יש מאין. אמנם רבי יהודה הנשיא במשנתו סבר להגביל את הוצאת הרבים ידי חובה לפת, וכך יוצא גם מן הנוסח המקורי של הברייתא "כיצד סדר", לפי השחזור שלנו, שלפיה כל אחד מברך לעצמו בפרפראות שלפני המזון, ביין שלפני המזון וביין שבתוך המזון, ברם גם בעמדה של רבי יוחנן משתקפת הלכה ארץ-ישראלית עתיקה הבאה לידי ביטוי כבר בכתבי קומראן. בסרך היחד ו ד-ו מתואר תפקיד הכוהן כמברך לפני הסעודה והיין: "והיה כיא יערוכו השולחן לאכול או התירוש לשתות הכוהן ישלח ידו לרשונה להברך בראשית הלחם או התירוש".²⁶ וכאמור, אף בן זומא וחבריו – תנאים מדור יבנה – יוצאים מתוך הנחה שמן הראוי היה שאחד יברך "בורא פרי הגפן" לכולם ביין שבתוך המזון, דהיינו היין ששותים בהסבה, והסיבה היחידה שאמרו "הביאו להם יין בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו" היא "שאינן בית הבליעה פנוי" (תוספתא ברכות ד יב ומקבילות).

ברכות היין והפת בקומראן נקבעו על הסעודה המשותפת, ולכן אחד מברך לכולם "בראשית הלחם או התירוש". לפני הנאות גוף אחרות, לעומת זאת, כל אחד מברך בנפרד: "ואברכנו תרומת מוצא שפתי במערכת אנשים ובטרם ידי להדשן בעדני תנובת תבל" (סרך היחד י יד-טו): היחיד מברך את ברכות השחר בציבור, "במערכת אנשים", וכמו כן הוא מברך לפני הנאות הגוף, לאו דווקא "במערכת אנשים". אך נראה שבעקבות הדרשה של רבי עקיבא שלפיה "אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך"²⁷ ניטשטשה לקראת סוף התקופה התנאית ההבחנה בין שתי מערכות הברכות, ואף ברכות היין והפת נתפסו כברכות הנהנין שהיחיד מברכן מפני שאסור לו ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה. ואפשר שמשום כך נדחקה ברכת "בורא פרי הגפן" ממקומה הרם כברכה פורמלית שבה הכוהן או בעל הבית או הגדול פותח את הסעודה. היין אמנם קובע ברכה לעצמו בתוך הסעודה, שלא כמו שאר הדברים הבאים עם הפת הנחשבים פרפראות הטפלות לפת, אך בסעודה שיש בה פת ויין בעל הבית "מארח" בבציעת הפת ולא בברכה על היין,²⁸ ורק בשעת בציעת הפת הוא מברך לכולם. כך יוצא מן הברייתא "כיצד סדר" בנוסח המקורי שלה: על הפרפראות שלפני המזון ועל היין שלפני המזון ועל היין שבתוך המזון כל אחד מברך לעצמו; אחד מברך לכולם רק על הפרפראות הנאכלות בהסבה, דהיינו פרפרת הפת והבאים אחריה, שברכתן "המוציא לחם מן הארץ". אף רבי יהודה הנשיא קבע במשנתו כפשוטה שעל היין כל אחד מברך לעצמו, בין לפני המזון בין בתוך המזון. ברם ההלכה הקדומה של ימי הבית השני ושל בן זומא לא נשתכחה כליל, ורבי יוחנן חזר והשווה את מעמד היין למעמד הפת. הלכה זו של רבי יוחנן השפיעה על הנוסח והפרשנות של הברייתא "כיצד סדר" ושל משנתנו, עד שבבבלי ראש השנה כט ע"ב קבעו אמוראי בבל הלכה למעשה שביין הקידוש – היין היחיד ששותו ברגיל לפני הסעודה – אחד מוציא את הרבים ידי חובה בברכות הנהנין.

25 ראו לעיל, הדיון בסוגיא לג, "יין שלפני המזון", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: קביעת סעודה על היין".

26 ראו ציונים נוספים אצל מ' בנוביץ, "ברכות לפני הסעודה בימי הבית השני ובהלכה התנאית", מגילות ח-ט (תש"ע), עמ' 81-96, ולעיל, הדיון בסוגיא ג, "יין", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: הביטוי 'אשתני לעילויא' חוקת הסוגיא שלנו לשתי הסוגיות הבאות", הערה 10.

27 ספרא קדושים פרשה ג, סימן ט; ירושלמי ברכות ו א, י ע"א; לעיל, לה ע"א (סוגיא א, "הלולים", [2]).

28 ראו לעיל, הדיון בסוגיא לב, "הסעודה", עיוני הפירוש לפיקסאות [4-6], והדיון בסוגיא לג, "יין שלפני המזון", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: קביעת סעודה על היין".